

Матієнко О. С., Дакалюк О. О.
Вінницький національний аграрний університет

СМИСЛОВЕ НАВАНТАЖЕННЯ ПОНЯТЬ “ТОЛЕРАНТНІСТЬ” ТА “ІНТОЛЕРАНТНІСТЬ”

У статті аналізується смислове навантаження понять “толерантність” та “інтолерантність”. Теоретично доведено, що толерантність-інтолерантність – явища багатогранні й неоднозначно позитивні, діалектика яких значно складніша від твердження про те, що “толерантність – завжди добре, а інтолерантність – завжди погано”.

Ключові слова: “толерантність”, “інтолерантність”, виховання дітей, особливості індивідуума.

Сучасний світ характеризується глобалізацією економіки, щораз більшою мобільністю та швидким розвитком комунікації. У процесі таких суспільних відносин одним з найбільш суттєвих явищ й поведінкових характеристик у взаєминах між окремими особами, в сім'ї, у школі, на роботі має бути толерантність. Не зважаючи на те, що число причин для прояву інтолерантності невпинно зростає, все ж слід пам'ятати, що всі ми люди й у кожного з нас є свої особливості та недоліки. І це абсолютно нормально. Проте, поряд з нами є групи людей, які, з одного боку, відбивають розмаїття життя, а з другого – часто сприймаються більшістю як антисоціальні явища. Злочинці, наркомани – усі ці люди є “іншими” у будь-якому суспільстві. Які емоції викликають вони у нас? Чи повинні ми ставитись до них позитивно, з терпимістю? Чи повинна толерантність бути безмежною?

Для того, щоб дати відповіді на поставленні запитання нам передусім необхідно зрозуміти, що містить у собі смислове навантаження поняття “толерантність”, а також з'ясувати, чи завжди єдино правильним буде розуміння понять: “толерантність – завжди добро”, а “інтолерантність – завжди зло”. Що ми й визначаємо за **мету статті**.

У сучасній зарубіжній та вітчизняній науковій літературі останнім часом проблемі толерантності присвячено чимало досліджень. Можна виділити окремі концепції та наукові школи, які найбільш плідно розробили психолого-педагогічні напрями зазначеної проблеми: “філософські положення про сутність толерантності” (Р. Валітова, Д. Зінов'єв, В. Лекторський, П. Кінг та ін.); “педагогіка ненасильства” (А. Козлова, В. Муралов, В. Сітаров та ін.); “педагогіка культури миру” (С. Дем'янчук, М. Кабатченко, А. Сиротинко та ін.); “виховання у дусі толерантності” (О. Грива, А. Погодіна, Т. Солдатова, В. Тишков, Л. Шайгерова, О. Шарова, О. Швачко та ін.); “психологічна основа толерантності” (К. Бондирева, І. Вільш, Д. Колєнов та ін.). Особливе місце займають роботи, які присвячені формуванню толерантності та інтолерантності в освіті (С. Булард, Х. Вільде, Р. Крісті, К. Уейк та ін.). Але все ж таки залишається недостатньо розробленою проблема діалектики понять толерантності та інтолерантності, яка потребує подальшої уваги вітчизняних

науковців.

Отже, як справедливо підкреслив Рене Декарт: “Визначте значення слова, і ви позбавите людство від половини його помилок”. Важливо це і для аналізу проблеми толерантності, який ми почнемо з розгляду смислового навантаження поняття “толрантність”, що походить від латинського “*tolerans*” та має значення “зносити, витримувати, терпіти, виявляти стійкість, витривалість”. Майже у всіх країнах світу, як би вони не різнились своїми політичними чи культурними традиціями, існує однаковий переклад і тлумачення цього поняття як здатність терпіти щось від когось, бути стриманим, вміти рахуватись з думками інших.

Вдало подає визначення поняття “толрантність” американський психолог Г. Оллпорт за допомогою таких тез:

- співпраця, дух партнерства;
- готовність приймати чужі думки;
- повага до людської гідності;
- прийняття іншого таким, як він є;
- здатність поставити себе на місце іншого;
- поважання права бути іншим;
- визнання різноманітності;
- визнання рівності інших;
- терпимість до чужих думок, вірувань і поведінки;
- відмова від домінування, завдання шкоди і насильства [6].

Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури з проблеми толерантності дав нам змогу розглянути досвід вітчизняних і зарубіжних науковців щодо тлумачення поняття “толрантність” і запропонувати власне визначення його. Ми дійшли висновку, що “толрантність” – це складне й багатогранне утворення і важлива якість особистості, завдяки якій спілкування між людьми стає виваженим, що, в свою чергу, сприяє знаходженню істини навіть у конфліктній ситуації, це якість, яка виявляється у повазі до інтересів, почуттів, думок, звичаїв, вірувань, політичних уподобань та позицій інших людей. Толерантність є взаємоповагою через взаєморозуміння та основою цивілізованих стосунків.

Доповнимо наше уявлення про “толрантність” аспектом, запропонованим В. О. Лекторським, який вважає, що ідея толерантності є досить складною, оскільки виходить із певних передумов і викликає ряд наслідків. До того ж вона допускає різне розуміння. Але очевидно, що толерантність передбачає відносність багатьох наших переконань. Автор аналізує такі можливі способи розуміння толерантності:

- *толрантність як байдужість до існування різних поглядів і практик* (різні системи поглядів допускаються за умови, якщо вони не суперечать загальнолюдським нормам);
- *терпимість до слабкості інших* (збігається з плюралізмом та

пов'язане з виділенням привілеїв у системі поглядів та цінностей);

– *толерантність як потурання, милість* (у цьому випадку толерантність виступає як потурання слабкості інших, що поєднується з певною долею презирства до них. Наприклад, я дотримуюся певної системи поглядів, норм, цінностей і вважаю її такою, що переважає інші системи. Я можу піддати їх критиці, але я не можу силою нав'язати свої переконання іншим людям або цінності моєї культури іншим культурам. Я не повинен терпіти погляди, хибність яких я розумію й можу довести);

– *терпимість як розширення власного досвіду та критичний діалог* (існує не лише змагання різних культур і ціннісних систем, а й кожна культура або пізнавальна система насправді намагається враховувати досвід іншої, розширюючи тим самим горизонти власного досвіду. Кожна людина не тільки володіє самоідентичністю, а й може змінювати, розвивати її. Розвиток ідентичності можливий тільки на основі постійної комунікації, діалогу з іншими поглядами, позиціями, розуміння цих позицій та можливості подивитись на себе з іншого боку) [4, с. 46-54].

Толерантність розуміється науковцем як певна комбінація ставлення до об'єкта, починаючи з байдужості, потурання, милості до терпимості та позитивного діалогу.

Подібний погляд має і П. Кінг, який розглядає шість можливих варіантів ставлення одного суб'єкта до іншого, його поведінки, переконань:

- 1) несхвалення в поєднанні з прийняттям (толерантність);
- 2) несхвалення в поєднанні з неприйняттям (інтолерантність);
- 3) індиферентність у поєднанні з прийняттям (позитивна доцільність);
- 4) індиферентність у поєднанні з неприйняттям (негативна доцільність);
- 5) схвалення в поєднанні з прийняттям (фаворитизм);
- 6) схвалення в поєднанні з неприйняттям (жертва) [5, с. 174-175].

Як бачимо, П. Кінг вважає, що толерантність та інтолерантність ціннісно нейтральні, самі по собі не є ні добром, ні злом. Підставою того, що одну прийнято вважати добром, а іншу злом, з погляду вченого, є ряд історичних фактів, трагічних подій, причинами яких була інтолерантність державної влади або якого-небудь релігійного руху.

Якщо розглядати толерантність у широкому діапазоні: від пасивної “байдужості” до активного “розширення власного досвіду та критичного діалогу”, то напрошується висновок про те, що у толерантності є два параметри: параметр любові або симпатії на основному полюсі і параметр ворожості на іншому. Підтвердження нашій гіпотезі знаходимо у словах К. Бондирєвої, яка зазначає: “Якщо побудувати піраміду думок, що відрізняються від наших власних, то до якогось рівня ми ставимося до них спокійно, але з певного моменту – уже негативно” [3, с. 5]. Тобто, поняття “толерантність” має (принаймні повинно мати) якісь певні свої межі. А тому нам необхідно з'ясувати наступне: чи допускає позитивна “межа” або

розуміння поняття толерантності наявність таких форм її вияву як байдужість, скептичність, пасивність, поступливість, несхвалення, неприйняття, індиферентність тощо; і встановити, у яких випадках толерантність може мати негативний характер?

В цілому, толерантність сприймається як позитивна якість особистості, яка виявляється не у пасивній, неприродній покірності думкам, поглядам та діяльності інших, не у покірному терпінні, а в активній моральній позиції та психологічній готовності до терпіння заради взаєморозуміння між людьми. Проте проблемного значення вона набуває у випадках, коли в людини є підстави для негативної реакції, але вона себе стримує, коли у людини виникає негативна оцінка когось або чогось, але вона налаштована на співробітництво, коли відбувається ні знехтування об'єкта, ні його прийняття.

Здебільшого проявами негативної толерантності є:

– *безпринципність* (як приклад – діяльність і життя Матері Терези, яка істинну доброзичливість до людей поєднувала із смиренною покірністю, що не завжди є правильним. Толерантність не повинна перетворюватись в беззахисність і покірність);

– *пасивність* (невміння відстоювати свої погляди та переконання, а відтак просто в усьому підкорюємось іншим);

– *цинізм* (аморальна толерантність до зла, яка виявляється у тих випадках, коли людина не бачить принципової різниці між добром та злом і готова виправдати зло висловлюванням типу “таке життя”).

До основних видів негативної толерантності (але ще не інтолерантності) можемо віднести такі:

– *толерантність підкорення* (будь-яка людина сприймає зауваження керівництва стриманіше, ніж зауваження рівних собі за положенням, а тим паче підлеглих);

– *толерантність корисливості* (учитель терпить недисциплінованого учня, батько якого – відома особа у місті, подібне ставлення учителя до дитини буде віддячене);

– *толерантність наміру* (людина до певного часу терпить неприємну для неї поведінку іншої людини, від якої планує у майбутньому отримати якусь користь);

– *толерантність-поблажливість* (виявляти толерантність у тих чи інших ситуаціях стає для людини одним із способів самоствердження, людина вважає “нижчим своєї гідності” взагалі виявляти нетерпимість) [3].

Позитивне розуміння толерантності може бути досягнуто й через усвідомлення її протилежності – інтолерантності або нетерпимості, яка базується на переконанні, що твоя група, твоя система поглядів, твій спосіб життя стоять вище за інших. Це не просто відсутність почуття солідарності, це неприйняття іншого через те, що він має інший вигляд, думає інакше, чинить інакше, навіть просто через те, що він існує. Нетерпимість призводить до

панування та знищення, відмовляє у праві на існування тому, хто дотримується інших поглядів, визнає перевагу, придушення, а не переконання.

Значною мірою інтолерантність як властивість людини пов'язана з двома чинниками: здатністю до сприйняття гніву і здатністю справедливо оцінювати значимість тієї чи іншої ситуації. Хибне оцінювання ситуації чи об'єкта може статись через упередження та стереотипи, що насамперед формуються іншою людиною або самим собою внаслідок перебільшення відмінностей та недооцінювання схожості. Ці чинники є причиною виникнення таких видів інтолерантності, як:

– *консервативності* (для людини погано все, що є новим, неочікуваним, невідомим. Вона заздалегідь налаштована проти всього цього);

– *примітивності* (усе, що більш-менш складне, людину дратує та стомлює. Вона не намагається зробити над собою зусилля, щоб детальніше ознайомитись з предметом чи об'єктом нетерпимості. Здебільшого такий вид інтолерантності притаманний людям з доволі сильною нервовою системою);

– *упорядкованості* (лежить в основі руйнівних дій, спрямованих на зниження ступеня впорядкування предметів навколишнього світу. Наприклад, людину дратують гострі кути в будинку, і вона хоче їх зруйнувати);

– *заздрості* (самі відмінності є причиною заздрості. Якщо у людини не має того, що має інша (риса характеру чи предмет), вона, з одного боку, виявляє негативне ставлення до власника, з другого – бажає досягти цієї якості або предмета).

Суттєвим стимулом до виникнення нетолерантності та насильства виступають й будь-які відносини, в яких зневажається людська гідність і обмежується свобода. Виявлення толерантності не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх переконань; не означає, що погляди однієї людини можуть бути нав'язані іншій. Толерантність передбачає в рамках конституції діяльність опозиції, політичний плюралізм як вияв різноманітності в державі, компроміс, але не байдужість. А відтак деяка міра інтолерантності у суспільстві, у міжособистісних стосунках, у поглядах людей також необхідна. Важливо лише щоб це не була інтолерантність до таких особливостей індивідуума, які змінити не можливо (расова, національна приналежність, зовнішній вигляд та інші).

Отже, інтолерантність однієї людини до іншої може мати право на існування, але у чітко визначених випадках (ситуаціях), коли вона проявляється як:

– *принциповість* (наприклад, принциповість до скоєних злочинів. Наявність у законодавстві різних країн Кримінального кодексу свідчить про інтолерантність суспільства до тих чи інших особливостей поведінки громадян, які порушили закон. У цьому випадку інтолерантність можна

поєднати з поняттям справедливості).

– *вимогливість* (з боку батьків до своїх дітей);

– *небайдужість* (керівника до зовнішнього вигляду та манери поведінки підлеглих) [3].

Тобто прояв інтолерантності у зазначених випадках має позитивне підґрунтя, що пов'язане саме з небайдужістю людини до навколишнього світу, до інших людей, до великого різноманіття культур, форм самовираження та самовиявлення людської особистості, та базується на прагненні змінити усе на краще – і тому є виправданим.

Висновки. Зроблений нами аналіз дає можливість констатувати, що толерантність-інтолерантність – явища багатогранні й неоднозначно позитивні, діалектика яких значно складніша від твердження про те, що “толерантність – завжди добре, а інтолерантність – завжди погано”. У всьому потрібна міра. Важливо лише зрозуміти як вони поєднуються та чергуються у житті, в межах однієї й тієї ж життєвої ситуації. А для цього, як зазначає Я. Береговий: “Необхідно раз і назавжди відкинути будь-які надії на генну інженерію, а також і найменші надії на політиків, лідерів, вождів, героїв та покласти всі надії ... на виховання толерантності ...” [1, с. 8], здійснення якого насамперед потребує:

– розуміння смислового навантаження й діалектики поняття “толерантність”;

– інформації про сутність виховання толерантності, її змісту та проявів;

– відомостей про можливі засоби-технології такого виховання, призначені для вибору та творчого використання у тих чи інших конкретних умовах.

Висловлюємо сподівання, що ця стаття буде корисною для педагогів-вчителів та науковців, які прагнуть розробити нові форми та знайти оптимальні методи роботи, що забезпечать ефективність реалізації завдання важливої суспільної значущості – виховання дітей та молоді у дусі толерантності.

Використана література:

1. *Береговий Л.* Педагогіка толерантності / Л. Береговий // Педагогіка толерантності. – 2003. – № 1. – С. 4-8.
2. *Бондырева С. К.* Толерантность. Введение в проблему / С. К. Бондырева, Д. В. Колесов. – Москва-Воронеж, 2003. – 273 с.
3. *Лекторский В. А.* О толерантности, плюрализме и критицизме / В. А. Лекторский // Вопросы философии. – 1997. – № 11. – С. 46-54.
4. *King P.* The problem of tolerance / P. King // Government & Opposition. – V. 6. – № 2, London, School of economics & political science, 1971. – P. 172-207.
5. *Rouls D.* Tolerance. Collection: Culturel and Peace / D. Rouls, C. Parimaud. – UNESCO, 1995. – 191 p.

МАТИЕНКО О. С., ДАКАЛЮК О. О. *Смысловая нагрузка понятий “толерантность” и “интолерантность”.*

В статье анализируется смысловая нагрузка понятия “толерантность”.

Рассматриваются позитивная и негативная грани проявления толерантности и интолерантности. Теоретично обоснована диалектика этих понятий, которая намного сложнее, чем только утверждения о том, что “толерантность – это хорошо, а интолерантность – это плохо”.

Ключевые слова: “толерантность”, “интолерантность”, воспитание детей, особенности индивидуума.

MATIENKO O. S., DAKALYUK O. O. Semantic loading of ponyatiy “tolerance” and “intolerance”.

Interpretation of the conception of tolerance is done. Positive and negative sizes of displaying tolerance and intolerance are analysed. The dialectics of these conceptions is theoretically based.

Keywords: “tolerance”, “intolerance”, education of children, features of individual.

Мукан Н. В.

Національний університет “Львівська політехніка”,

Гук Л. І.

Львівський інститут економіки і туризму

СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЕГЕРТОНА РАЕРСОНА

У статті вивчаються суспільно-історичні, культурні та освітні чинники, що вплинули на становлення й розвиток особистості Егертона Раерсона – одного із найкращих управлінців у галузі освіти Канади ХІХ століття. Автори аналізують ранні роки життя педагога, його соціальне походження та освіту.

Ключові слова: Егертон Раерсон, суспільно-історичні та культурно-освітні чинники, становлення особистості.

Егертон Адольфус Раерсон (1803–1882) увійшов в історію Канади як політик, громадський діяч, педагог, основоположник системи загальношкільної освіти провінції Онтаріо. Оскільки інші новоутворені провінції перейняли систему освіти провінції Онтаріо як найбільш досконалу на той час, Е. Раерсона по праву можна вважати засновником системи загальношкільної освіти всієї Канади. Закладені ним основи управління системою шкільної освіти, постійно вдосконалюючись, ефективно застосовуються на території всієї Канади і в наш час. А розроблені ним законопроекти щодо розвитку шкільної освіти 1850 р. та 1871 р., прийняті парламентом, й досі лежать в основі шкільного законодавства провінції у консолідованій формі. Вивчаючи творчий шлях Е. Раерсона, важливим є дослідження суспільно-історичних та культурно-освітніх чинників розвитку його особистості, а також розгляд основних подій у житті педагога, що мали значний вплив на його педагогічну діяльність.

У зарубіжній англійській науково-педагогічній літературі життєвий та творчий шлях Е. Раерсона був предметом численних досліджень науковців, в